

MITROPOLITUL PETRU DE TOMIS (CCA. 480–498)

Ionuț HOLUBEANU*

Cuvinte-cheie: *provincia romană Scythia, Petru de Tomis, Dionisie Exiguus, Paternus de Tomis, călugării sciți.*

Keywords: *Roman Scythia, Peter of Tomi, Dionysius Exiguus, Paternus of Tomi, the Scythian monks.*

Rezumat: *Unul dintre cei mai puțin cunoscuți episcopi de Tomis din provincia romană Scythia este Petru. Numele lui este menționat într-un singur document. Este vorba de Prefața lui Dionisie Exiguus care a însoțit traducerea sa în limba latină a Scrisorii a treia către Nestorie și a celor 12 Anatematisme ale lui Chiril al Alexandriei. În studiul de față, primul dedicat special lui Petru, autorul a aprofundat cercetările sale anterioare privitoare la cazul acestui episcop. Dionisie Exiguus afirmă despre Petru că a fost cel care s-a ocupat de educația sa în perioada copilăriei petrecute într-una dintre mănăstirile din Scythia. Recomandările lui Vasile cel Mare (Regulae fusius tractatae 15.2, PG 31:953) privind trăsăturile și abilitățile monahilor însărcinați cu educarea copiilor sugerează că Petru a fost unul dintre monahii educați ai mănăstirii în care a crescut Dionisie. El nu era însă, la acea vreme, conducătorul (egumenul) mănăstirii și nici episcop. În ceea ce privește alegerea lui Petru ca mitropolit de Tomis, ea a avut loc, cel mai probabil, înainte de declanșarea schismei acachiene în anul 484 și chiar înainte de emiterea Henoticonului de către împăratul Zeno (474–491) în 482. Aceasta întrucât monahii sciți, din rândurile cărora provenea Petru, au fost susținători neînduplecați ai Sinodului de la Calcedon (451), ale cărui decizii dogmatice au fost anatematizate prin Henoticon. În plus, după declanșarea schismei acachiene între Biserica Romei și cea de la Constantinopol, monahii sciți au păstrat comuniunea cu scaunul papal, iar nu cu cel ecumenic. În aceste condiții, este puțin probabil ca Biserica de la Constantinopol, careia îi revenea dreptul hirotonirii mitropolitului de la Tomis (în conformitate cu prevederile canonului 28 de la Calcedon, 451), să fi acceptat un monah scit la conducerea Bisericii din Scythia după 482. Pe temeiul anului nașterii lui Dionisie Exiguus (cca. 465), a vârstei estimate a lui Petru în vremea educării lui Dionisie de către el, a contextului alegerii sale ca mitropolit de Tomis, a momentului redactării Prefeței pe care Dionisie i-a dedicat-o (cca. 497) și a datelor privitoare la urmașul său în scaunul de la Tomis [Paternus (cca. 498–520)], autorul a creionat cronologia probabilă a vieții lui Petru.*

Abstract: *One of the lesser-known bishops of Tomi in the Roman province of Scythia is Peter. His name is mentioned in only one document. It concerns the Preface by Dionysius Exiguus, which accompanied his Latin translation of the Third Letter to Nestorius and the Twelve Chapters of Cyril of Alexandria. In the present study, the first specifically dedicated*

---

* Ionuț HOLUBEANU: Universitatea „Ovidius” Constanța; e-mail: ionutho@gmail.com

to Peter, the author has deepened his previous research concerning the identity and deeds of this bishop. Dionysius Exiguus states that Peter was the one who oversaw his education during his childhood spent in one of the monasteries of Scythia. The recommendations of Basil the Great (*Regulae fusius tractatae* 15.2, PG 31:953) regarding the qualities and abilities of monks entrusted with the education of children suggest that Peter was one of the educated monks of the monastery where Dionysius was raised. At that time, however, he was neither the leader of the monastery (abbot) nor a bishop. Regarding the election of Peter as the metropolitan of Tomi, it most likely occurred prior to the onset of the Acacian schism in 484 and even before the Henoticon issued by Emperor Zeno (474–491) in 482. This is because the Scythian monks, from whom Peter hailed, were steadfast supporters of the Council of Chalcedon (451), whose dogmatic decisions were anathematized by the Henoticon. Additionally, after the onset of the Acacian schism between the Church of Rome and that of Constantinople, the Scythian monks retained their communion with the papal see rather than with the ecumenical one. Under these circumstances, it is unlikely that the Church of Constantinople, which held the right to ordain the metropolitan of Tomi (in accordance with the provisions of canon 28 of Chalcedon, 451), would have accepted a Scythian monk to lead the Church in Scythia after 482. Drawing upon the birth year of Dionysius Exiguus (c.465), the estimated age of Peter at the time he educated Dionysius, the context surrounding his election as metropolitan of Tomi, the rough date of the Preface dedicated to him by Dionysius (c.497), and the information regarding his successor in the see of Tomi [*Paternus* (c.498–520)], the author has delineated the chronology of Peter's life.

Lămurirea anumitor aspecte privitoare la evoluția organizării bisericești în provincia romană Scythia în secolele IV–VII, realizată în ultimii ani¹, permite progrese în identificarea scaunului bisericesc și datarea păstoriei unuia dintre ierarhii din provincie mai puțin cunoscut. Este vorba de episcopul Petru, menționat de Dionisie Exiguus în *Prefața* uneia dintre traducerile sale. În studiul de față va fi analizată identitatea acestui ierarh, pe temeiul informațiilor documentare disponibile.

Opiniile cercetătorilor

Episcopul Petru este adresantul *Prefeței* care a însoțit textul traducerii în limba latină a *Scrisorii a treia către Nestorie* și a celor 12 *Anatematisme* ale lui Chiril al Alexandriei (412–444), realizate de Dionisie Exiguus². În cuprinsul *Prefeței* sale, păstrate într-un singur manuscris – *Codex Iustelli* (Bodl. Mus. 102)³ –, Dionisie nu precizează unde păstorea acest ierarh și nici data la care i-a scris. În plus, numele

¹ A se vedea HOLUBEANU 2018; HOLUBEANU 2024.

² Scrisoarea a treia către Nestorie, cunoscută și sub denumirea de Scrisoarea nr. 17 a lui Chiril sau Scrisoarea sinodală, a fost redactată în cadrul unui sinod desfășurat la Alexandria, în Egipt, în toamna anului 430 (octombrie–noiembrie). Ea este ultima scrisoare pe care patriarhul Alexandriei i-a adresat-o lui Nestorie, la acea vreme arhiepiscop al Constantinopolului (428–431), înainte de Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes (431). La finalul scrisorii, erau atașate 12 *Anatematisme* (cunoscute și sub numele de cele 12 *Capitole*) – a se vedea PRICE, GRAUMANN 2020, p. 43, 160–171. Textul original al celor două documente a fost publicat în ediție critică de E. Schwartz în ACO, I/1.1, p. 33⁴–42⁵. Traducerea în latină a acestora, realizată de Dionisie Exiguus, a fost publicată în ediție critică de E. Schwartz în ACO, I/5.2, p. 236⁵–244¹⁵.

³ Textul *Prefeței* adresate episcopului Petru a fost publicat în ediție critică de E. Schwartz în ACO, I/5.2, p. 235⁵–236³, și de S. Gennaro în *Scriptores 'Illyrici' minores*, p. 59¹–60⁵⁰.

episcopului Petru nu este menționat în niciun alt document. Din acest motiv, personalitatea și păstoria lui sunt puțin cunoscute, iar opiniile cercetătorilor privitoare la aceste aspecte sunt diverse.

E. Schwartz⁴, E. Popescu⁵ și N. Zugravu⁶ au datat traducerea și *Prefața* ei în anul 497, la scurtă vreme după stabilirea la Roma a lui Dionisie Exiguus⁷. M. Oppermann a considerat că ele au fost redactate după anul 498⁸. V. Schurr⁹, W. C. Bark¹⁰, A. Grillmeier¹¹, M. Mähler¹², G. Drăgulin¹³ și M. J. Pereira¹⁴ le-au datat în anul 518 sau 519. F. Duță a optat pentru începutul secolului al VI-lea, dar cu câțiva ani înainte de 519¹⁵. J. Desmulliez și colaboratorii săi au avansat o datare mai largă, anume prima jumătate a secolului al VI-lea¹⁶.

În ceea ce privește identificarea scaunului episcopal al lui Petru, unii cercetători consideră că acesta a fost Tomisul – E. Schwartz¹⁷, R. Schieffer¹⁸, E. Popescu¹⁹, M. Păcurariu²⁰, N. Zugravu²¹, F. Duță (ca primă posibilitate)²², V. Lungu²³ și D. Moreau²⁴. Alții au avut în vedere posibilitatea ca Petru să fi păstorit în fruntea uneia dintre episcopiile sufragane ale Tomisului, înființate în Scythia în timpul domniei împăratului Anastasius I (491–518) – G. Drăgulin²⁵, F. Duță (ca a doua posibilitate)²⁶ și M. Oppermann²⁷. Alți cercetători au considerat că Petru a păstorit în afara Scythiei, în Peninsula Italică – J. B. F. Pitra²⁸ – sau în Thracia, Moesia ori undeva în nord-est – V. Schurr²⁹. În schimb, J. Desmulliez și colaboratorii săi s-au limitat la a susține originea scitică a lui Petru, fără a se pronunța, însă, asupra scaunului său bisericesc³⁰.

⁴ SCHWARTZ 1924–1925, p. V; SCHWARTZ 1929, p. VIII; SCHWARTZ 1934, p. 168.

⁵ POPESCU 1990, p. 161 (n. 60), 163; POPESCU 1994a, p. 212 (n. 60), 214.

⁶ ZUGRAVU 2008, p. 86, 95, 515 (n. 2).

⁷ Pentru data stabilirii la Roma a lui Dionisie Exiguus, a se vedea mai jos, paragraful cu notele de subsol 72–75.

⁸ OPPERMANN 2010, p. 42.

⁹ SCHURR 1935, p. 171–180.

¹⁰ BARK 1943, p. 95.

¹¹ GRILLMEIER 1954, p. 798, n. 7.

¹² MÄHLER 1969, p. 34–35.

¹³ DRĂGULIN 1986, p. 96.

¹⁴ PEREIRA 2015, p. 129.

¹⁵ DUȚĂ 1999, p. 288; DUȚĂ 2003, p. 289.

¹⁶ DESMULLIEZ *et alii* 2000, p. 1987.

¹⁷ SCHWARTZ 1924–1925, p. V; SCHWARTZ 1929, p. VIII.

¹⁸ SCHIEFFER 1982, p. 389.

¹⁹ POPESCU 1990, p. 161 (n. 60), 163; POPESCU 1994a, p. 212 (n. 60), 214.

²⁰ PĂCURARIU 1992, p. 153.

²¹ ZUGRAVU 1997, p. 365, 387 (nota 25); ZUGRAVU 2008, p. 86 (n. 541); ZUGRAVU 2013, p. 300.

²² DUȚĂ 1999, p. 289; DUȚĂ 2003, p. 290.

²³ LUNGU 2000, p. 79, 82.

²⁴ MOREAU 2017, p. 201.

²⁵ DRĂGULIN 1986, p. 96.

²⁶ DUȚĂ 1999, p. 289; DUȚĂ 2003, p. 290.

²⁷ OPPERMANN 2010, p. 42.

²⁸ PITRA 1885, p. 36.

²⁹ SCHURR 1935, p. 178.

³⁰ DESMULLIEZ *et alii* 2000, p. 1987.

În favoarea acestor opinii, au fost invocate diferite argumente. J. B. F. Pitra a plasat păstoria episcopului Petru în Peninsula Italică pe temeiul unei afirmații a lui Cassiodor. În lucrarea *Institutiones (Instituțiile)*, acesta din urmă a afirmat despre Dionisie „*qui mecum dialecticam legit*” („el [sc. Dionisie Exiguus] a citit dialectică împreună cu mine [sc. Cassiodor]”)³¹. Cardinalul francez a considerat că pasajul se referă la perioada în care Dionisie și Cassiodor, aflați la Roma sau în Calabria, au studiat dialectica sub îndrumarea episcopului Petru³². Această interpretare a fost respinsă, însă, pe bună dreptate, de V. Schurr, pe temeiul faptului că Dionisie s-a născut și a crescut în provincia romană Scythia, iar nu în Peninsula Italică³³.

E. Schwartz a apreciat că cea mai potrivită datare a traducerii lui Dionisie ar fi, la prima vedere, anii 519–520. Aceasta întrucât, în cuprinsul prefeței adresate lui Petru, Dionisie amintește pericolul reprezentat la acea vreme de erezia nestoriană³⁴. Ori, în Biserica din Apus, nu nestorienii, ci monofiziții acefali, care promovau cele 12 *Anatematisme* ale lui Chiril al Alexandriei, erau considerați principala amenințare la adresa dreptei credințe în timpul schismei acachiene dintre anii 484 și 519. Doar după moartea împăratului Anastasius I (+9 iulie 518) și încheierea acelei schisme (28 martie 519), nestorianismul ar fi putut fi socotit din nou un pericol de către apuseni. E. Schwartz a considerat, însă, că această datare (anii 519–520) este contrazisă de două aspecte: 1) Petru a fost episcop de Tomis, întrucât l-a educat pe Dionisie în Scythia. Însă, în 519–520, scaunul tomitan era ocupat de Paternus; 2) Ioan Maxențiu, liderul călugărilor sciți, a făcut publică în anul 519 lucrarea sa *Libellus fidei (Cărticica credinței)*. În aceasta, el a citat pasaje din traducerea în limba latină a celor 12 *Anatematisme* (nr. 1, 3 și 12). Ele provin, însă, dintr-o versiune revizuită a traducerii lui Dionisie. Aceasta presupune că traducerea expedită episcopului Petru este anterioară anului 519.

Nevoit să identifice argumente în favoarea unei datări mai timpurii a traducerii lui Dionisie și, implicit, a episcopatului lui Petru la Tomis, E. Schwartz s-a oprit la un *Libellus (Cărticică de credință)* redactat de preotul Dioscor și lectorul Chaeremon, apocrisarii Bisericii din Alexandria Egiptului la Constantinopol. Lucrarea a fost trimisă în anul 497 papei Anastasius II (496–498), prin mijlocirea reprezentantului regelui vizigot Theodoric (418–451) și a legaților papali la Constantinopol-patriciuul Festus și, respectiv, episcopii Cresconius și Germanus. În *Libellus* este relevat pericolul nestorian și sunt enumerate drept normative pentru dreapta credință hotărârile primelor trei Sinoade Ecumenice-Niceea (325), Constantinopol (381) și Efes (431) – și cele 12 *Anatematisme* ale lui Chiril al Alexandriei. Cercetătorul german a conchis că referirea la acestea din urmă a generat interesul față de ele la Roma și a determinat traducerea lor în latină, în același an (497), de către Dionisie³⁵.

³¹ CASSIODOR, *Instituțiile*, 1.23.2, p. 132–133. Pentru alte interpretări ale acestei afirmații a lui Cassiodor, a se vedea HOLUBEANU 2024, p. 281–283.

³² PITRA 1885, p. 36.

³³ SCHURR 1935, p. 172–173, n. 224.

³⁴ DIONISIUS, *Praefatio ad Petrum 1*, p. 59^{22–25}; DRĂGULIN 1986, p. 118: „*quae, sub praetextu fidei, perfidiam insinuare non desinit, et furore iudaico pariter et errore, tranquillitatem catholicae ecclesiae toto terrarum orbe diffusae turbare contendit*”. [„Aceasta (sc. erezia nestoriană), sub pretextul credinței, nu încetează să răspândească necredința și, la fel cu rătăcirea și furia iudaică, se luptă să tulbure liniștea Bisericii drept-credincioșilor, răspândită pe toată fața pământului”].

³⁵ SCHWARTZ 1922, p. 15–21; SCHWARTZ 1924–1925, p. V, VIII; SCHWARTZ 1934, p. 168.

V. Schurr a respins datarea traducerii lui Dionisie în anul 497, propusă de E. Schwartz, considerând (ca primă posibilitate) că ea a fost realizată spre sfârșitul anului 518 sau începutul lui 519. În sprijinul acestei datări, el a invocat următoarele argumente: 1) Traducerea era destinată unui teolog (episcopul Petru) originar din Scythia, unde exista preocuparea față de pericolul nestorian; 2) Pericolul nestorian, menționat de Dionisie în *Prefața* traducerii sale, era de actualitate în anul 519. La acea vreme, călugării sciți îi acuzau de nestorianism pe toți cei care respingeau formula lor teologică, inclusiv pe Paternus de Tomis și pe alți episcopi din provinciile nord-estice; 3) Formula theoanthropopaschită a monahilor sciți are aspectul unei concluzii a celor 12 *Anatematisme* și este susținută de acestea din urmă. La scurtă vreme după traducerea lor în latină, ele au fost citate de Ioan Maxențiu în *Libellus fidei* (compusă, după V. Schurr, în martie sau chiar februarie 519³⁶) și, ulterior, și de monahii sciți ajunși la Roma, în epistola adresată de ei lui Fulgențiu de Ruspe și celorlalți episcopi africani exilați în Sardinia (vara lui 519); 4) Fiind trimisă în regiunile din partea de nord-est, Dionisie i-a avut în vedere în *Prefața* sa pe nestorienii de acolo. Această situație nu se potrivește perioadei papei Anastasius II (496–498), când acele regiuni erau amenințate de *Henoticonul* pro-monofizit emis în anul 482 de împăratul Zenon (474–491), ci celei din jurul anului 519³⁷. În opinia lui E. Schurr, prin trimiterea acestei traduceri episcopului Petru, Dionisie ar fi încercat să-l atragă pe acesta de partea monahilor sciți. V. Schurr³⁸ a avut în vedere și posibilitatea (considerată de el chiar mai probabilă) ca traducerea *Scrisorii a treia către Nestorie* și a celor 12 *Anatematisme* să fi fost realizată după sosirea la Roma a delegației monahilor sciți (sfârșitul lunii iulie a anului 519). În acest caz, cercetătorul german a considerat că raportul cronologic dintre documente ar fi următorul: 1) *Libellus fidei* al lui Ioan Maxențiu (februarie sau martie 519); 2) Traducerea *Scrisorii a treia către Nestorie* și a celor 12 *Anatematisme* de către Dionisie Exiguus (august 519); 3) *Scrisoarea* călugărilor sciți sosiți la Roma adresată lui Fulgențiu de Ruspe și celorlalți episcopi africani exilați în Sardinia (august 519); 4) Traducerea *Epistolelor nr. 45 și 46* ale lui Chiril al Alexandriei adresate episcopului Succe(n)ssus de Diocezarrea, cerută lui Dionisie de călugării sciți Ioan și Leontie, în timpul șederii acestora din urmă la Roma (a se vedea mai jos).

Posibilitatea redactării lucrării *Libellus fidei* de către Ioan Maxențiu înainte de traducerea în latină a celor 12 *Anatematisme* de către Dionisie Exiguus fusese avută în vedere, înaintea lui V. Schurr, și de E. Schwartz. Acesta din urmă a considerat, însă,

³⁶ Nu se știe cu precizie când a redactat Ioan Maxențiu lucrarea sa *Libellus fidei*. Se cunoaște doar faptul că ea a fost prezentată mai întâi legaților papali care au sosit la Constantinopol în ziua de 25 martie 519. Misiunea acestora din urmă a fost aceea de a pune capăt schismei acachiene. V. Schurr a considerat că lucrarea *Libellus fidei* a fost redactată în martie sau, posibil, chiar în februarie 519 (SCHURR 1935, p. 179–180). F. Glorie a dat-o între 25 martie și 29 iunie 519 (GLORIE 1978, p. XXIV), iar D. Fairbairn, între sfârșitul primăverii sau începutul verii anului 519 (FAIRBAIRN 2013, p. 17). E. Schwartz a raportat-o la momentul sosirii legaților papali la Constantinopol. În lucrarea sa, acest eveniment este datat, însă, la 25 mai 519, în loc de 25 martie, probabil ca urmare a unei greșeli de tipar (SCHWARTZ 1922, p. 18). Această datare incorectă a fost preluată și de M. J. Pereira (PEREIRA 2015, p. 87).

³⁷ Pentru *Henoticon* (482) și schisma acachiană (484–519), a se vedea mai jos, secțiunea „Începutul păstoriei mitropolitului Petru la Tomis”.

³⁸ SCHURR 1935, p. 171–180.

că această cronologie este exclusă de argumente de natură internă și de faptul că *Prefața* adresată episcopului Petru se găsește doar în *Codex Iustelli*, care conține textul nerevizuit al traducerii lui Dionisie. Ori Ioan Maxențiu a citat în *Libellus fidei* un text deja revizuit al acelei traduceri³⁹.

V. Schurr a pus sub semnul întrebării și prezența lui Dionisie la Roma în anul 497. În ceea ce-l privește pe episcopul Petru, el a admis că acesta era în Scythia în timpul copilăriei lui Dionisie, pe care l-a educat, dar nu și faptul că era episcop la acea vreme. Din punctul său de vedere, Petru a putut ajunge episcop ulterior, dar în afara Scythiei, într-o regiune latinofonă situată departe de Roma –în Tracia, Moesia sau altundeva în nord-est. Aceasta întrucât, în 519, la Tomis păstoria Paternus, iar alte scaune episcopale nu existau în provincie la acea vreme⁴⁰.

E. Popescu a datat păstoria lui Petru în funcție de biografia lui Dionisie Exiguus. El a apreciat că cel dintâi ar fi putut deveni ierarh în jurul anului 470, când Dionisie, pe care l-a educat, avea în jur de 10 ani. În 496, când Dionisie a ajuns la Roma, Petru încă ocupa scaunul de Tomis. Urmașul său a fost Paternus (cca. 498–520), atestat documentar pentru prima dată în 498⁴¹.

N. Zugravu a exprimat rezerve față de datarea începutului păstoriei lui Petru în funcție de data nașterii lui Dionisie Exiguus (460/70), propusă de E. Popescu. El a evidențiat și faptul că Dionisie a ajuns la Roma după noiembrie 496. Ca atare, din punctul său de vedere, expediția către Petru a traducerii *Scrisorii a treia către Nestorie* și a *Prefeței* care a însoțit-o nu a putut avea loc înainte de 497. Petru ar fi putut rămâne în scaun până în 498, când și-a început păstoria Paternus, deși cercetătorul ieșean a apreciat că nici acest eveniment nu este sigur⁴².

F. Duță a avut în vedere două aspecte: 1) Petru a păstorit ca episcop în Scythia, așa cum reiese din mărturia lui Dionisie; 2) Dezbaterile teologice din Scythia din jurul formulei theothropopaschite trebuie să fi apărut cu câțiva ani înainte de 519, când monahii sciți promovau deja formula lor teologică la Constantinopol. *Scrisoarea a treia către Nestorie* și cele 12 *Anatematisme* trebuie să fi fost traduse la începutul acelor dezbateri. În acest caz, Petru și-a putut începe episcopatul în timpul ultimei decenii ale secolului al V-lea, indiferent dacă a păstorit la Tomis sau într-unul dintre scaunele sufragane ale acestuia din provincia romană Scythia. Ca episcop, el l-a îndrumat pe tânărul Dionisie între 480 și 485. F. Duță nu a exclus posibilitatea ca Paternus să-și fi început păstoria la Tomis la începutul secolului al VI-lea, iar nu în 498⁴³. Această din urmă ipoteză este contrazisă, însă, de datele documentare disponibile (a se vedea mai jos).

M. Oppermann, ca și V. Schurr, a apreciat că Petru a fost doar monah în perioada în care l-a educat pe Dionisie Exiguus. El s-a bazat, în acest sens, pe precizările acestuia din urmă potrivit cărora a fost crescut într-o mănăstire din Scythia și că a beneficiat de mic de educația lui Petru. Pe temeiul momentului nașterii lui Dionisie, datat de M. Oppermann în jurul anului 470, și a faptului că Petru este numit de Dionisie „episcop”, iar nu „mitropolit”, cercetătorul german a stabilit că

³⁹ SCHWARTZ 1922, p. 21.

⁴⁰ SCHURR 1935, p. 168–179.

⁴¹ POPESCU 1990, p. 161 (n. 60), 163; POPESCU 1994a, p. 212 (n. 60), 214.

⁴² ZUGRAVU 2008, p. 86 (n. 541).

⁴³ DUȚĂ 1999, p. 288–289; DUȚĂ 2003, p. 289–290.

traducerea a fost realizată după 498, într-o vreme în care la Tomis păstora ca mitropolit Paternus. Ca atare, Petru a putut ocupa unul dintre scaunele episcopale sufragane înființate în Scythia în timpul domniei lui Anastasius I⁴⁴.

Ceilalți cercetători amintiți mai sus s-au limitat în a accepta argumentele și concluziile unuia sau altuia dintre cei care i-au precedat.

Din cele expuse anterior, atrag atenția două dintre observațiile lui E. Schwartz:

1. În anul 519, Ioan Maxențiu a făcut publică la Constantinopol lucrarea sa *Libellus fidei*. În cuprinsul acesteia, el a citat în latină cele 12 *Anatematisme* ale lui Chiril al Alexandriei, folosindu-se de o formă deja revizuită a traducerii lui Dionisie;

2. Ulterior, în timpul șederii lor la Roma (iulie 519 – august 520), monahii sciți au trimis o scrisoare episcopilor africani exilați în Sardinia în care au citat în latină cele 12 *Anatematisme* în versiunea traducerii originale a lui Dionisie.

De aici se poate deduce că forma revizuită a traducerii nu exista la Roma în timpul șederii acolo a delegației scite și, drept urmare, că autorul ei nu este Dionisie Exiguus. În acest caz, revizuirea textului primit de către episcopul Petru a fost făcută în Răsărit, cel mai probabil în Scythia și de către Ioan Maxențiu⁴⁵.

Timpul necesar lui Ioan Maxențiu pentru revizuirea traducerii lui Dionisie și pentru redactarea lucrării *Libellus fidei* pledează în favoarea concluziei că episcopul Petru a primit traducerea *Epistolei sinodale* și a celor 12 *Anatematisme* cu ceva vreme înainte de începutul anului 519, după cum a apreciat și E. Schwartz. De altfel, după cum s-a arătat deja, și V. Schurr, urmat și de alți cercetători, a avut în vedere posibilitatea ca traducerea să fi fost realizată și trimisă în Scythia încă din 518, așadar înainte de încheierea schismei acachiene (28 martie 519). Aceasta presupune că temerea față de pericolul nestorian, exprimată de Dionisie în *Prefața* sa, a existat la Roma sau/și în Scythia cel puțin în ultima parte a schismei. Pare mai probabil ca cei preocupați de nestorianism la acea vreme să fi fost nu teologii de la Roma (așa cum a crezut E. Schwartz), ci cei din Scythia (după cum a apreciat V. Schurr)⁴⁶. În aceste condiții,

⁴⁴ OPPERMAN 2010, p. 41–42.

⁴⁵ Inițial, E. Schwartz a considerat că revizuirea traducerii celor 12 *Anatematisme* a fost făcută tot de Dionisie Exiguus (a se vedea SCHWARTZ 1922, p. 21). Ulterior, el a revenit asupra acestui aspect, apreciind că este posibil ca revizuirea să fi fost făcută de Ioan Maxențiu însuși (a se vedea SCHWARTZ 1924–1925, p. VIII). Această ezitare a cercetătorului german a fost determinată de convingerea sa că Ioan Maxențiu a făcut parte din delegația monahilor sciți sosită la Roma (a se vedea SCHWARTZ 1914, p. V, VIII–X). Însă, din exprimarea lui Ioan Maxențiu în răspunsul la Epistola papei Hormisdas adresată episcopului african Possessor reiese că el nu a fost martor ocular al evenimentelor în care au fost implicați monahii sciți la Roma (a se vedea MAXENTIUS, *Responsio*, 9, p. 138–140; MAXENTIU, *Răspuns*, p. 693–696). Absența lui Ioan Maxențiu din delegația monahilor sciți plecați la Roma și rămânerea lui la Constantinopol este susținută de cea mai mare parte a cercetătorilor (a se vedea HOLUBEANU 2024, p. 296, n. 111).

⁴⁶ Un argument în acest sens îl constituie și conținutul lucrării *Capitula* edita contra nestorianos et pelagianos ad satisfactionem fratrum (*Capitole* scrise contra nestorienilor și pelagienilor spre bucuria fraților) a lui Ioan Maxențiu. Aceasta este socotită de către unii cercetători drept prima lucrare a monahului scit și este datată tot în ultimele luni ale schismei acachiene (în 518 sau, cel târziu, martie 519) (MAXWELL 2003, p. 79; PEREIRA 2015, p. 85). În această lucrare, opt dintre capitula (nr. 1–8) sunt îndreptate împotriva nestorianismului, trei împotriva pelagianismului (nr. 10–12) și un singur capitulum (nr. 9) împotriva monofizitismului (MAXENTIUS, *Capitula*, p. 29–30; MAXENTIU, *Capitole*, p. 391–392; a se vedea și PEREIRA 2015, p. 85–87).

existența acestei temeri în Scythia și mai înainte, încă din ultimii ani ai secolului al V-lea, în plină schismă acachiană, nu trebuie exclusă cu totul⁴⁷.

Informațiile documentare

Celelalte opinii emise de cercetători pot fi verificate și chiar detaliate pe temeiul informațiilor documentare păstrate. În cele ce urmează, se va face o prezentare succintă a acestora din urmă, pornindu-se de la datele oferite de Dionisie Exiguus în două dintre *Prefețele* la traducerile sale. Punctul de plecare îl constituie aprecierile exprimate de el la adresa episcopului Petru, expuse în prima parte a *Prefeței* pe care i-a dedicat-o: *Domino beatissimo patri Petro episcopo Dionisius exiguus in domino salutem. (1.) Beneficiorum uestrorum memor, uenerabilis pater et antistitum Christi decus egregium, semperque ante oculos mentis adponens sancta nutrimentorum uestrorum studia a paruulo mihi depensa – quae nulla spatia locorum poterunt oblitterare uel temporum-; quaero uicem referre gratiae, quam me scio reperire non posse. Sed quia plerumque perficitur uoto quod deesse uidetur officio, desiderium quod erga uestram paternitatem iugiter gero, quo possum studio pandere non desisto*⁴⁸. [„Dionysius Exiguus, Preafericitului stăpân, părintele episcop Petru, salutări întru Domnul. (1.) Nu uit binefacerile voastre, Preafericite Părinte și strălucită podoabă a ierarhilor lui Hristos, și, având întotdeauna în fața ochilor minții sfințele strădanii cheltuite cu mine pentru a mă îndruma când eram mic – care nu vor putea fi uitate nicăieri și niciodată – vreau la rându-mi să vă aduc mulțumirile mele, deși știu că eu nu le pot arăta pe măsura trebuitoare. Dar fiindcă adesea se săvârșește cu dorința ceea ce se pare că lipsește faptei, nu încetez să arăt, cu râvna cu care pot, dorul pe care-l port în suflet întotdeauna pentru Sfinția Voastră”]⁴⁹.

Pe temeiul acestor cuvinte, pot fi emise următoarele deducții:

1. Petru a fost cel care l-a educat pe Dionisie pe când acesta era copil [„a paruulo” („din copilărie”)];
2. Educația a fost una de durată, cel mai probabil de câțiva ani. Doar așa se poate explica apropierea celor doi și dragostea ucenicului față de îndrumătorul său [„*desiderium quod erga uestram paternitatem iugiter gero*” („dorul pe care-l port în suflet întotdeauna pentru Sfinția Voastră”)];
3. În timpul copilăriei lui Dionisie, Petru locuia în aceeași provincie cu acesta;
4. Paragraful nu oferă suficiente indicii pe temeiul cărora să poată fi stabilit

⁴⁷ Trebuie avut în vedere că încheierea schismei acachiene în martie 519 nu era socotită drept un eveniment iminent de către contemporani. Aceasta reiese dintr-unul dintre rapoartele întocmite de legații papali veniți la Constantinopol. În cuprinsul lui sunt amintite opoziția sau reținerea unora dintre ierarhii din Răsărit (inclusiv a mitropolitului de la Tesalonic) și a arhimandriților de la Constantinopol de a semna documentul papal (Libellus) pe temeiul căruia a fost restabilită comuniunea între Biserica Romei și cea a Constantinopolului și zvonurile potrivit cărora acceptarea respectivului document la Constantinopol ar fi putut genera răzvrătire (seditio), vărsare de sânge (effusio sanguinis) și tulburare (tumultus) (Avell. Coll. 1898, p. 618–621). În aceste condiții, ar fi fost de așteptat ca, cel puțin până la momentul încheierii schismei, contracararea monofizitismului, iar nu a nestorianismului, să fi fost prioritară și în Scythia. Ne propunem să revenim într-un alt studiu asupra cauzelor care ar fi putut genera în Scythia teama față de nestorianism înainte de încheierea schismei acachiene.

⁴⁸ DIONISIUS, *Praefatio ad Petrum* 1, p. 59¹⁻¹¹; ACO, I/5.2, p. 235⁵⁻¹¹; FHDRCh, p. 514, 516.

⁴⁹ DIONISIE, *Prefață la „Epistola sinodală”*, p. 117–118; FHDRCh, p. 515, 517.

statutul pe care îl avea Petru în timpul copilăriei lui Dionisie. Petru ar fi putut fi un pedagog laic creștin (în cazul în care familia lui Dionisie a fost una înstărită, asemenea celei a lui Ioan Casian), membru al unei obști monahale (monah educat, ierodiacon, ieromonah, stareț) sau episcop;

5. La momentul expedierii traducerii și a *Prefeței*, Petru avea rangul de episcop.

Al doilea document important pentru tema tratată este *Prefața* lui Dionisie Exiguus la traducerea în limba latină a *Epistolelor 45 și 46* trimise episcopului Succe(n)ssus al Diocezei de către Chiril al Alexandriei. *Prefața* este adresată lui Ioan și Leontie, solicitanții traducerii. Ei erau doi dintre membrii delegației monahilor scifi sosite la Roma. *Prefața* și traducerea au fost date în luna august a anului 519⁵⁰.

În cuprinsul *Prefeței*, Dionisie oferă informații valoroase despre copilăria sa. Deși el nu face aici nicio referire la episcopul Petru, importanța acestor date pentru tema analizată constă în aceea că descriu mediul în care a avut loc educația lui Dionisie și, implicit, conviețuirea lui cu Petru: *Dominis uenerabilibus et carissimis fratribus Ioanni atque Leontio, Dionisius Exiguus. (1.) Nouum forsitan uideatur ignaris, si Scythia, <quae> frigoribus simul et barbaris probatur esse terribilis, uiros semper eduxerit calore feruentes et morum placiditate mirabiles; nobis hoc ita esse non solum natiua quadam notitia uerum etiam experientia magistra compertum est, quos ibidem per dei gratiam constat exposita terrena congregatione sacramento renatos esse baptismatis, qui beatissimorum quoque patrum, quibus illa regio spiritali quodammodo fertilitate gloriatur, caelestem conuersationem in carne fragili meruimus intueri. (2.) Quorum fides, operis conexatione resplendens, credebatur omnibus uitae pariter et credulitatis exempla: hi, nullius prorsus mundanae sollicitudinis nexibus inuoluti, cum apostolo dicere poterant: Nostra autem conuersatio in caelis est – penes quos etiam catholicae fidei dogmata semper intemerata uigere: nam etsi sermone fuerunt simplices, sed imperiti scientia non fuerunt*⁵¹. [„Dionisie Exiguus către preacinstiții stăpâni și preaiubiții frați Ioan și Leontie. (1.) Poate celor neștiutori le pare neobișnuit că Scythia, care se dovedește a fi înspăimântătoare deopotrivă din cauza gerurilor și a barbarilor, a crescut întotdeauna bărbați plini de ardoare și minunați prin blândețea moravurilor; în ce ne privește, s-a dovedit că este așa nu numai datorită unei cunoașteri cu care oarecum ne-am născut, ci și a unei experiențe din care am învățat; se știe că acolo, prin harul lui Dumnezeu, într-o comunitate pământească expusă <pericolelor>, acești <bărbați> s-au renăscut prin taina botezului; în plus, ne-am învrednicit să vedem și viețuirea cerească în trup fragil a preaferiților părinți, cu care acea regiune se mândrește într-o oarecare măsură, datorită rodniceii <lor> spirituale. (2.) Credința acestora, strălucind prin legătura cu nevoințele, oferea tuturor deopotrivă modele de viață și de credință; aceștia, întru totul slobozi de legăturile oricărei griji lumești, puteau spune împreună cu apostolul: „viețuirea noastră este însă în ceruri” (Flp. 3:20) – în mâinile acestora, chiar dogmele dreptei credințe au crescut viguros neîntinate întotdeauna: pentru că, chiar dacă în vorbire au fost simpli, în știință nu au fost nepricepuți.”⁵²].

⁵⁰ A se vedea SCHWARTZ 1922, p. 21; SCHURR 1935, p. 170, 180; DUȚĂ 1999, p. 294; DUȚĂ 2003, p. 295.

⁵¹ DIONISIUS, *Praefatio ad Ioannem* 1–2, p. 55¹⁻¹⁹; ACO I/5.2, p. 294⁴³–295¹¹; FHDRCh, p. 518.

⁵² Această traducere ne aparține. Ea diferă, mai ales în cazul primei părți a frazei a treia, de cea a regretatului profesor D. Popescu, publicată de G. I. Drăguliu (DRĂGULIU 1986, p. 116–117) și reprodusă și de N. Zugravu (FHDRCh, p. 519). Pentru prima parte a frazei a treia, D. Popescu a

Pe temeiul acestui pasaj, pot fi emise următoarele aprecieri:

1. Dionisie s-a născut și și-a petrecut prima parte a vieții în Scythia. Dovadă în acest sens sunt cunoștințele sale privitoare la realitățile de acolo, dobândite în mod nemijlocit: „*nobis hoc ita esse non solum natiua quadam notitia uerum etiam experientia magistra compertum est*” („în ce ne privește, s-a dovedit că este așa nu numai datorită unei cunoașteri cu care oarecum ne-am născut, ci și a unei experiențe din care am învățat”);

2. Scythia la care face referire este provincia romană omonimă, iar nu un teritoriu din afara Imperiului Roman. Dionisie o definește drept „*regio*” („regiune”), un termen al cărui echivalent în limba greacă este „*χώρα*” și care era folosit la acea vreme – sec. V–VI p. Chr. – ca sinonim al lui „*prouincial/ἐπαρχία*” („provincie”) ⁵³;

3. Mediul în care a crescut Dionisie a fost unul bisericesc. Acolo, el i-a putut cunoaște pe unii teologi, buni cunoscători, din punctul său de vedere, ai învățăturii de credință: „*penes quos etiam catholicae fidei dogmata semper intemerata uiguerunt: nam etsi sermone fuerunt simplices, sed imperiti scientia non fuerunt*” („în mâinile acestora, chiar dogmele dreptei credințe au crescut viguros neîntinate întotdeauna: pentru că, chiar dacă în vorbire au fost simpli, în știință nu au fost nepricepuți”);

4. Caracteristicile viețuirii acestor teologi relevă faptul că este vorba despre monahi. Atrage atenția, în acest sens, asemănarea traiului lor cu cel îngeresc, precum și referirea la nevoințele lor și la slăbirea trupurilor lor prin viața ascetică severă pe care o urmau: „*caelestem conuersionem in carne fragili*” („viețuirea cerească în trup fragil”), „*spiritali ... fertilitate*” („rodnicia <lor> spirituală”), „*quorum fides, operis conexatione resplendens*” („credința acestora, strălucind prin legătura cu nevoințele”), „*uiros ... calore feruentes et morum placiditate mirabiles*” („bărbați plini de ardoare și minunați prin blândețea moravurilor”);

5. Viața lipsită de orice fel de griji materiale a acestor monahi indică faptul că ei erau organizați după sistemul vieții de obște: „*hi, nullius prorsus mundanae sollicitudinis nexibus inuoluti*” („aceștia, într-un totu slobozi de legăturile oricărei griji lumești”). Chinovia era cea care acoperea nevoile materiale ale monahilor (locuință, hrană și îmbrăcăminte), scutindu-i de grija traiului de zi cu zi ⁵⁴;

6. Dionisie și-a petrecut copilăria și tinerețea într-o mănăstire cu viață de obște. Doar așa el ar putea fi martor ocular al viețuirii acestor monahi: „*beatissimorum quoque patrum ... caelestem conuersionem in carne fragili meruimus intueri*” („ne-am învrednicit să vedem și viețuirea cerească în trup fragil a preafericicilor părinți”) și „*nobis hoc ita esse ... uerum etiam experientia magistra compertum est*” („în ce ne privește, s-a dovedit că este așa ... datorită ... unei experiențe din care am învățat”).

propus traducerea: „Este limpede că în adunarea cea pământescă acolo, cu harul lui Dumnezeu, ne-am renăscut prin Taina Botezului ...”. Mulțumim și pe această cale doamnei cercetător științific Livia Buzoianu, care, cu mare amabilitate, a verificat corectitudinea traducerilor propuse de noi în cuprinsul studiului de față, făcându-ne și unele recomandări.

⁵³ A se vedea HOLUBEANU 2018, p. 45–46; HOLUBEANU 2024, p. 51–52.

⁵⁴ Ioan Casian a prezentat cazul avvei Ioan din Egipt, care, după 20 de ani petrecuți în pustiu ca anahoret, a revenit la chinovia sa, pentru a scăpa cu totul de grijile materiale: „Aici (sc. în chinovie) n-am nicio grijă pentru ziua de mâine, niciun gând de a cumpăra sau de a vinde ceva, nicio preocupare pentru a asigura pâinea pe un an întreg, niciun chin pentru cele ale trupului, care acolo (sc. în pustiu, ca anahoret) se pregăteau nu numai pentru trebuințele proprii, ci și pentru atâția vizitatori” (CASIAN, *Convorbiri*, XIX.VI.1, p. 646).

Având în vedere aceste aspecte, este posibil ca termenul „*congregatio*”, folosit de Dionisie într-una dintre frazele acestui paragraf – „*exposita terrena congregatione*” („într-o comunitate (*congregatione*) pământească expusă <pericolelor>”) –, să fi fost folosit cu sensul de „comunitate monahală cu viață de obște”. În sprijinul acestei interpretări poate fi invocată și o afirmație a unuia dintre legații papali la Constantinopol, Dioscor. Într-un raport adresat papei Hormisdas (514–523) la 15 octombrie 519, acesta a precizat că Ioan Maxențiu, liderul monahilor sciți de la acea vreme și contemporan cu Dionisie Exiguus, afirmă că este conducătorul unei „*congregatio*” („congregație/mănăstire/comunitate monahală”) în calitate de „*abba*” („avva/egumen”): „*Maxentius tamen quod sub abbatis uocabulo dixit se congregationem habere ...*”⁵⁵ („Și Maxențiu, care spune că are, în calitate de avva/egumen, o congregație ...”). Însă, oricare ar fi semnificația termenului „*congregatio*” din *Prefața* lui Dionisie, din paragraf reiese în mod clar că acesta din urmă a crescut într-o chinovie situată în provincia romană Scythia. În acest caz, tot acolo trebuie să se fi aflat la acea vreme și Petru, cel care s-a ocupat de educația sa. Așadar, posibilitatea ca Petru să fi fost un pedagog laic trebuie exclusă.

Acceptarea copiilor în mănăstiri era respinsă în monahismul de tip egiptean și sirian. În Egipt, grija monahilor față de cei mici, ca și față de alte categorii sociale neajutorate (bătrâni, văduve, bolnavi, familii sărace, prizonieri și deținuți) se manifesta prin dirijarea către aceștia a surplusului material al mănăstirilor⁵⁶. În schimb, în monahismul de tip capadocian (vasilian), copiii erau acceptați pe lângă mănăstiri, iar primirea lor era chiar încurajată. În *Regulile mari*, Vasile cel Mare al Cezareei Capadociei recomandă primirea și creșterea în mănăstiri atât a copiilor rămași orfani, cât și a celor încredințați monahilor de către părinții lor naturali: „Τοῦ Κυρίου λέγοντος Ἄφετε τὰ παῖδια ἔρχεσθαι πρὸς μὲ, καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἐπαινοῦντος τὸν ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα μεμαθηκότα, καὶ πάλιν παραγγέλλοντος ἐκτρέφειν τὰ τέκνα ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου, πάντα καιρὸν, καὶ τὸν τῆς πρώτης ἡλικίας εὐθετον εἶναι πρὸς τὴν τῶν προσιόντων παραδοχὴν δοκιμάζομεν, τὰ μὲν ἔρημα γονέων ἀφ᾽ἑαυτῶν προσλαμβανόμενοι, ὥστε γενέσθαι κατὰ τὸν ζῆλον τοῦ Ἰωβ ὀρφανῶν πατέρας” [„Fiindcă Domnul zice: „Lăsați copiii să vină la Mine” (Mc. 10:14), iar Apostolul laudă pe cel care a învățat Sfintele Scripturi din copilărie (2 Tim. 3:15), și poruncește apoi ca să se crească copiii „în învățătura și poava Domnului” (Ef. 6:4), de aceea credem că orice timp, chiar și cel al vârstei celei dintâi, este potrivit pentru primirea celor ce vin <în mănăstiri>; dar pe cei lipsiți de părinți să-i primim din inițiativa noastră proprie, ca să devenim, după zelul lui Iov, părinți orfanilor (Iov 29:12)”⁵⁷].

În cazul analizei de față interesează în mod deosebit și portretul moral și intelectual al monahului însărcinat cu educarea copiilor din mănăstire, așa cum a fost el creionat de către Vasile cel Mare. El permite înțelegerea statutului, a calităților și chiar a vârstei pe care Petru le avea în vremea în care l-a îndrumat pe Dionisie Exiguus, în timpul copilăriei celui din urmă. Marele părinte capadocian a considerat că cel responsabil cu educarea copiilor în mănăstire trebuie să fie mai în vârstă, altul decât

⁵⁵ Suggestio Dioscori diaconi (Ep. 224), în: Avell. Coll. 1898, p. 687^{19–20}.

⁵⁶ A se vedea HOLUBEANU 2024, p. 325–326.

⁵⁷ BASILIUS, *Regulae*, 15.1, col. 952^{A–B}; VASILE CEL MARE, *Asceticele*, p. 244.

egumenul așezământului, cu o experiență duhovnicească avansată și îmbunătățită în virtuți (mai ales în răbdare și blândețe), capabil să identifice slăbiciunile fiecărui copil și să găsească cel mai bun remediu pentru vindecarea de acestea: „Ἐπιτετάχθω δὲ τοῖς τοιούτοις ὁ καθ’ ἡλικίαν προήκων, καὶ τὴν ἐμπειρίαν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὄν, καὶ μαρτυρίαν ἔχων ἐπὶ μακροθυμίᾳ ὥστε πατρικῆ μὲν εὐσπλαγχνία, λόγῳ δὲ ἐπιστημονικῶ τὰ ἀμαρτήματα τῶν νέων ἐπανορθοῦσθαι, οἰκείας ἐκάστῳ πταισίματι τὰς θεραπειὰς προσάγοντα” („Să se așeze peste ei [sc. copiii] unul [sc. un monah] mai în vârstă și mai cu experiență decât ceilalți și binecunoscut pentru răbdarea lui, încât să îndrepte cu blândețe părintească și cu cuvinte înțelepte greșelile celor tineri, aplicând remediu corespunzător pentru fiecare greșală...”⁵⁸).

Prezența copiilor în mănăstirile din Scythia, relevată de cazul lui Dionisie Exiguus, constituie un argument puternic în favoarea respectării în provincie în a doua jumătate a secolului al V-lea a rânduielilor monahale vasiliene⁵⁹. În acest caz, pe temeiul cuvintelor de mai sus ale marelui părinte capadocian privitoare la educarea copiilor din mănăstiri se pot face aprecieri importante și cu privire la personalitatea lui Petru. Acesta trebuie să fi fost unul dintre monahii mai în vârstă din mănăstirea în care a crescut Dionisie, cu o viață duhovnicească îmbunătățită, însărcinat cu educația copiilor de acolo. El putea fi, la acea vreme, cel mult ierodiacon sau ieromonah, dar nu egumen și, cu atât mai puțin, episcop.

Cronologia aproximativă a vieții lui Dionisie permite emiterea unor ipoteze și cu privire la intervalul în care el s-a aflat sub îndrumarea lui Petru. Cei mai mulți cercetători datează nașterea lui Dionisie în deceniul al șaptelea al secolului al V-lea – anii 460–470⁶⁰. Din punctul nostru de vedere, jumătatea acestui deceniu (cca. 465) se potrivește cel mai bine cu restul evenimentelor din viața sa. În acest caz, el trebuie să se fi aflat sub îndrumarea monahului/ierodiaconului/ieromonahului Petru aproximativ între anii 470 și 475/480, când Dionisie a avut între 5 și 10/15 ani. Ținând cont, apoi, de recomandarea lui Vasile cel Mare privitoare la vârsta pedagogilor din mănăstiri și de media de viață destul de redusă de la acea vreme, vârsta lui Petru poate fi apreciată la aproximativ 40 de ani în jurul anului 470 și la 45/50 de ani în 475/480. La o astfel de vârstă, el putea fi suficient de matur ca să-i îndrume pe cei mici și, în același timp, suficient de ager ca să-i poată supraveghea cu atenție. În acest caz, Petru a putut deveni episcop după anii 475/480, care ar corespunde vârstei sale de 45/50 de ani.

Scaunul episcopal al lui Petru

Având în vedere faptul că Petru a fost monah/ierodiacon/ieromonah într-o chinovie din Scythia, posibilitatea ca el să fi fost ales episcop în afara provinciei este puțin probabilă. Ca atare, scaunul său trebuie localizat tot în această provincie, fie la Tomis, fie într-unul dintre orașele devenite centre episcopale.

⁵⁸ BASILIUS, *Regulae*, 15.2, col. 953^B; VASILE CEL MARE, *Asceticele*, p. 244–246.

⁵⁹ A se vedea HOLUBEANU 2024, p. 324–327.

⁶⁰ În anul 460: TĂUTU 1967, p. 8; POPESCU 1994a, p. 212, n. 60. În anul 465: DRĂGULIN, DRĂGULIN 1988, p. 24; DURĂ 1989, p. 37. Între anii 460 și 470: OPPERMANN 2010, p. 41–42. Între anii 465 și 470: DUȚĂ 1999, p. 289; DUȚĂ 2003, p. 290. În anul 470: VORNICESCU 1984, p. 66; POPESCU 1994b, p. 314; OPPERMANN 2010, p. 42. Între anii 470 și 475: COMAN 1979, p. 63, 268.

Importante pentru lămurirea acestui aspect sunt rezultatele ultimelor investigații privitoare la evoluția organizării bisericești din teritoriul istro-pontic. Potrivit acestora, primele episcopii sufragane ale mitropoliei de Tomis au fost organizate pe teritoriul Scythiei romane, în mod cert, după anul 534. În toamna acestuia, la 16 noiembrie, împăratul Iustinian I (527–565) a promulgat cea de-a doua ediție a codexului său legislativ (*Codex repetitiae praelectionis*)⁶¹. Juriștii care s-au ocupat cu redactarea acesteia, asemenea celor care au pregătit și prima ediție, promulgată în anul 529, au fost însărcinați de împărat să elimine toate legile sau, acolo unde era cazul, paragrafele de lege care erau desuete⁶². În *Codex repetitiae praelectionis* a fost publicat și textul legii lui Zenon din anii 474–484, care impunea existența unui scaun episcopal în toate așezările cu rang de oraș de pe teritoriul Imperiului. Ceea ce interesează, pentru analiza de față, este păstrarea în cuprinsul textului legii și a paragrafului care prevedea exceptarea Scythiei de la acele dispoziții legale. În cuprinsul acestuia, se precizează că teritoriul provinciei istro-pontice va rămâne în continuare doar sub jurisdicția episcopului de la Tomis⁶³. Păstrarea acestui paragraf constituie un argument irecuzabil al faptului că, în noiembrie 534, în provincia istro-pontică funcționa doar scaunul tomitan. Dacă pe teritoriul Scythiei ar fi existat la acea vreme și alte episcopii, atunci juriștii însărcinați cu redactarea codexului legislativ ar fi eliminat acest paragraf, devenit desuet, așa cum le ceruse împăratul⁶⁴.

În acest caz, posibilitatea ca Petru să fi păstorit una dintre episcopiile sufragane de pe teritoriul Scythiei, așa cum au presupus unii cercetători (G. Drăgulin, F. Duță și M. Oppermann), este exclusă. Rămâne ca certitudine doar faptul că Petru a devenit episcop înainte de 519, când Ioan Maxențiu a revizuit traducerea în latină a celor 12 *Anatematisme* realizată de Dionisie Exiguus. Anterior, cel din urmă îi trimisese traducerea sa episcopului Petru.

Ar putea fi avută în vedere și posibilitatea ca Petru să fi păstorit într-unul dintre scaunele sufragane ale Tomisului, situate în afara provinciei romane Scythia. În anul 381, sub jurisdicția mitropoliei de Tomis au fost transferate episcopiile de Cherson (astăzi Sevastopol, în Crimeea–Ucraina), Bospor (anticul Panticapaeum, astăzi Kerci, în Crimeea–Ucraina) și Odessos (astăzi Varna, în Bulgaria). Ulterior, în a doua jumătate a secolului al V-lea, sub jurisdicția Tomisului a fost trecută și episcopia de Phanagoria (astăzi Sennoy, ținutul Krasnodar, în Rusia)⁶⁵. În niciunul dintre aceste scaune episcopale nu este cunoscut, însă, vreun episcop cu numele Petru. Mai mult, în vara anului 518 (16–20 iulie), în timpul conflictului dintre călugării sciți, pe de o parte, și mitropolitul Paternus și sufraganii săi, pe de altă parte, cu mai puțin de un an înainte de publicarea de către Ioan Maxențiu a lucrării *Libellus fidei*, la Constantinopol s-a desfășurat un sinod endemic la care au participat și episcopii de Bosporus, Odessos și Phanagoria. Toți purtau numele de Ioan⁶⁶. Episcopul Ioan de Bosporus este atestat în scaun și două decenii mai târziu, la sinodul endemic din

⁶¹ JOLOWICZ, NICHOLAS 1972, p. 479, 493–496; NICHOLAS 1976, p. 257; HUMFRESS 2005, p. 164–166.

⁶² A se vedea *The Codex of Justinian Constitutio Haec. 2 și De Emend. 3*, p. 2–5, 10–13.

⁶³ *The Codex of Justinian I.3.35.2*, p. 100–101.

⁶⁴ A se vedea și HOLUBEANU 2024, p. 79–86.

⁶⁵ A se vedea HOLUBEANU 2018, p. 24–68, 281–287; HOLUBEANU 2024, p. 30–73, 181–186.

⁶⁶ Pentru Ioan de Bosporus, a se vedea ACO, III, p. 65²¹. Pentru Ioan de Odessos, a se vedea

536 (mai-iunie)⁶⁷. Doar episcopul de Cherson din anii 518–519 nu este cunoscut după nume. Însă, alegerea unui monah din Scythia ca episcop al unui scaun bisericesc din afara provinciei sale este puțin probabilă. Cel mai adesea, în fruntea unui centru episcopal devenit vacant era promovat unul dintre teologii din regiunea respectivă, care se evidențiasse între contemporani prin cunoștințele sale teologice deosebite și moralitatea sa. În cazul scaunelor mitropolitane aflate sub jurisdicția directă a Patriarhiei Ecumenice, putea fi vorba și de un candidat din afara provinciei respective, agreat de forul bisericesc constantinopolitan.

Doar în provincia Moesia Secunda, vecină Scythiei, este atestat documentar un episcop cu numele Petru. El a păstorit la Novae (astăzi Sviștov, în Bulgaria) la jumătatea secolului al V-lea. Către sfârșitul anului 457 sau începutul lui 458, el a participat la sinodul provincial în cadrul căruia au fost analizate întrebările adresate de împăratul Leon I (457–474) privitoare la deciziile dogmatice ale Sinodului al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 451) și evenimentele petrecute în Egipt în urma acestuia⁶⁸. Este imposibil, însă, ca acest Petru să fi fost adresantul traducerii în latină a *Scrisorii a treia către Nestorie* și a celor 12 *Anatematisme*, întrucât el a fost ales în scaunul de la Novae înainte de nașterea lui Dionisie în ținutul istro-pontic. Din acest motiv, șederea lui îndelungată într-o mănăstire dintr-o altă provincie (Scythia) și statutul său acolo de educator al tânărului Dionisie nu pot fi acceptate.

Rămâne, în acest caz, doar posibilitatea ca Petru să fi păstorit la Tomis ca predecesor al lui Paternus (cca. 498–520).

Paternus este sigur atestat ca episcop de Tomis la 29 iunie 519 și 9 septembrie 520⁶⁹. Păstoria sa a fost urcată cronologic până în anul 498 pe temeiul unuia dintre sigiliile gravate pe reversul talerului de argint aurit recondiționat prin grija lui. În acel sigiliu este menționat numele lui Ioannes Kometos – „Ἰωάννου Κόμητος”. Acesta a fost identificat cu Ioannes Paphlagonianus, care a îndeplinit funcția de „comes sacram largitionum” în anul 498. Pe temeiul acestei informații, recondiționarea discului a fost datată în anul 498⁷⁰. Implicit, tot atunci, Paternus păstorea deja în scaunul de la Tomis, întrucât el este menționat pe disc cu rangul de „reverentissimus episcopus” („preacinstit episcop”) ⁷¹. Prin aceasta, 498 devine ultimul an în timpul căruia Petru ar fi putut păstori ca episcop la Tomis și în care ar fi putut primi traducerea *Scrisorii a treia către Nestorie* și a celor 12 *Anatematisme* din partea lui Dionisie Exiguus.

Terminus post quem al corespondenței lui Dionisie cu Petru îl constituie data stabilirii celui dintâi la Roma. Este cert că sosirea sa acolo a avut loc după moartea papei Gelasius (+19 noiembrie 496). Despre acesta din urmă, Dionisie a afirmat că nu a mai apucat să-l cunoască personal, din cauza morții lui: „nos, qui eum praesentia corporali

ACO, III, p. 66²³. Pentru Ioan de Phanagoria, a se vedea ACO, III, p. 66⁶. A se vedea și HOLUBEANU 2018, p. 355–359, anexa 9; HOLUBEANU 2024, p. 68, 130–131, 178–179, 183.

⁶⁷ ACO, III, p. 126²⁶, 155³, 162²⁷, 171¹, 183³⁵, 273², 115¹⁴; HOLUBEANU 2018, p. 362–408, anexele 11–17; HOLUBEANU 2024, p. 68–69, 178–179.

⁶⁸ ACO, II/5, p. 32^{2,30}.

⁶⁹ A se vedea FHDRCh, p. 86.

⁷⁰ Pentru inscripții, a se vedea POPESCU 1976, p. 97–99, nr. 64; BARNEA 1979, p. 224–225. Pentru datare, a se vedea MADGEARU 2011, p. 66–67.

⁷¹ POPESCU 1976, nr. 64, p. 97: „Ex antiquis renovatum est per Paternum reverentiss(imum) episc(opum) nostrum. Amen” [„(Talerul) a fost făcut din nou prin grija lui Paternus, preacinstitul nostru episcop. Amin!"].

non uidimus” [„noi (sc. Dionisie), care nu l-am văzut pe el (sc. papa Gelasius) în înfățișare trupească”]⁷². În același timp, prezența la Roma a lui Dionisie în anul 497 a fost stabilită de cercetători pe temeiul traducerii în latină a acelui *Libellus* trimis atunci papei Anastasius II de către apocrisiarii Bisericii din Alexandria la Constantinopol. La sfârșitul traducerii, apare precizarea: „*Dionysius Exiguus Romae de graeco conuertii*” („<*Libellus*> tradus din greacă de Dionisie Exiguus, la Roma”)⁷³. Pe document nu apare, însă, data traducerii. Însă, în ciuda rezervelor exprimate de V. Schurr față de traducerea lui⁷⁴, având în vedere importanța acestuia pentru lămurirea raporturilor dintre Biserica Romei și cea a Alexandriei pe fondul schismei acachiene, amânarea traducerii pentru anii următori este puțin probabilă. Dacă Dionisie nu ar fi fost la Roma în 497, ar fi fost de așteptat ca traducerea documentului să fi fost realizată de un alt teolog de la Roma, chiar dacă acela nu era un cunoscător atât de bun al limbii grecești precum Dionisie. Aceasta, în condițiile în care lucrarea nu este extinsă (doar cinci pagini și jumătate în volumul din colecția *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*)⁷⁵.

În acest caz, traducerea tot în anul 497, după cum a presupus E. Schwartz, și a celor 12 *Anatematisme*, menționate de apocrisiarii Bisericii din Alexandria în acel *Libellus* al lor drept normative pentru dreapta credință, este într-o măsură credibilă. Traducerea lor în latină, alături de *Scrisoarea a treia către Nestorie* a lui Chiril, era necesară în condițiile în care, conform aprecierii exprimate de Dionisie în *Prefața* adresată episcopului Petru, învățătura marelui părinte alexandrin era „*Graecis iam dudum bene comperta, sed ignorata Latinis hactenus*”⁷⁶ („destul de bine cunoscută de greci, dar nu și de latini”⁷⁷). În acest caz, corespondența dintre Dionisie și Petru a putut fi purtată în anul 497. Datele disponibile nu permit identificarea cu precizie a anului-ultima parte a lui 497 sau prima parte a lui 498—în care Petru și-a încheiat păstoria la Tomis și în care, în locul său, a fost ales Paternus.

În ceea ce privește afirmația lui M. Opperman potrivit căreia Petru nu a putut fi mitropolit de Tomis întrucât el este numit de Dionisie Exiguus „episcop”, iar nu „mitropolit” (a se vedea mai sus), ea poate fi ușor respinsă. În secolele al V-lea și al VI-lea, folosirea apelativului *episcopus* pentru un *episcopus metropolitanus/metropolita* este des întâlnită în documente⁷⁸.

Începutul păstoriei mitropolitului Petru la Tomis

În anul 484, între Biserica Romei și cea de la Constantinopol a izbucnit schisma acachiană. Cauza declanșării acesteia a constituit-o decizia patriarhului ecumenic Acachie (472–489) de a aproba *Henoticonul* (482) emis de împăratul Zenon (474–491) și de a relua comuniunea cu ierarhii monofiziți/miafiziți din Egipt și din restul Răsăritului creștin. În cuprinsul *Henoticonului* erau proclamate drept normative

⁷² DIONISIUS, *Praefatio ad Iulianum* 3, p. 45²¹⁻²². A se vedea și DESMULLIEZ *et alii* 1999, p. 566.

⁷³ Avell. Coll. 1895, p. 473²²⁻²³.

⁷⁴ A se vedea SCHURR 1935, p. 168, 175–176.

⁷⁵ A se vedea Avell. Coll. 1895, p. 468–473.

⁷⁶ DIONISIUS, *Praefatio ad Petrum* 1, p. 59¹⁹⁻²⁰; ACO, I/5.2, p. 235¹⁶⁻¹⁷; FHDRCh, p. 516.

⁷⁷ DIONISIE, *Prefață la „Epistola sinodală”*, p. 118.

⁷⁸ HOLUBEANU 2018, p. 49–50, 57, 84–96; HOLUBEANU 2024, p. 53–54, 59–60, 115–119.

pentru dreapta credință hotărârile dogmatice ale primelor trei Sinoade Ecumenice – Niceea (325), Constantinopol (381) și Efes (431) –, dar erau anatematizate cele de la Calcedon (451), alături de ereziile nestoriană și eutihiană. Prin emiterea *Henoticonului*, împăratul Zenon a încercat-fără succes, însă-aducerea în sânul Bisericii imperiale a comunităților monofizite/miafizite din cuprinsul Imperiului⁷⁹.

La 11 septembrie 515, cu aproximativ patru ani înainte de încheierea schismei acachiene (martie 519), papa Hormisdas i-a adus la cunoștință episcopului Cezar de Arles (502–542) din Galia revenirea la comuniunea cu Biserica Romei a episcopilor din Dardania, Illyricum și Scythia: *Ergo episcopi tam Dardani quam Illyrici pene omnes nec non Scythae errorem damnando praeteritum, petentes beati Petri apostolorum principis communionem, et scriptis et legationibus destinatis se apostolicae sedis regulis obedire confirmant*⁸⁰. [„Așadar, atât episcopii dardani, cât și iliri, aproape toți, și sciți, condamnăm rățacirea trecută (sc. eutihianismul), dorind comuniunea fericitului Petru, cel dintâi dintre apostoli, asigură și prin scrisori și solii anume desemnate că ei se supun regulilor scaunului apostolic”.]

Evenimentul este amintit și de un alt episcop din Galia, Avitus de Vienne, într-o scrisoare adresată papei Hormisdas, la 30 ianuarie 517: *nos sicut per conuersionem prouinciarum, id est Dardaniae Illyrici uel Scythiae, ad communionem gaudiorum prouocatis*⁸¹. („prin convertirea provinciilor, adică a Dardaniei, a Illyricumului sau a Scythiei, ne chemați <a lua parte> la comuniunea bucuriilor”).

În anul 515, la momentul reluării comuniunii cu Biserica Romei de către Biserica Scythiei, în fruntea mitropoliei Tomisului păstora Paternus.

La rândul său, Ioan Maxențiu amintește păstrarea comuniunii cu Biserica Romei de către monahii sciți în timpul schismei acachiene. În a doua jumătate a anului 520, el a făcut publică lucrarea *Responsio aduersus epistulam quam ad Possessorem a Romano episcopo dicunt haeretici destinata* („Răspuns împotriva epistolei despre care ereticii spun că i-a fost trimisă lui Possessor de către episcopul Romei”)⁸². În cuprinsul ei, liderul monahilor sciți a respins diferitele acuzații pe care papa Hormisdas le adusese delegației monahilor sciți sosite la Roma într-o epistolă adresată episcopului african Possessor, aflat la acea vreme în Constantinopol. În cuprinsul acestui *Responsio*, Maxențiu a reamintit faptul că: *Monachi autem, quos inique laceras, in tantum ab hoc crimine alieni sunt, ut numquam per dei gratiam catholica communionem discesserint, licet ad tempus, ob nonnulla scandala in Orientis partibus orta, Occidentalibus ecclesiis communicauerint*⁸³. [„Însă monahii (sc. sciți), pe care pe nedrept îi defăimezi, sunt cu totul străini de această acuzație, încât, prin harul lui Dumnezeu, nu s-au despărțit niciodată de comuniunea sobornicească/catolică, chiar dacă pentru un timp, din cauza unor tulburări declanșate în părțile Răsăritului, ei au fost în comuniune cu Bisericile occidentale”.] Din aceste cuvinte ale lui Ioan Maxențiu [*ut numquam per dei gratiam catholica communionem discesserint* („încât, prin harul lui Dumnezeu, nu

⁷⁹ Textul Henoticonului s-a păstrat în lucrarea Istoria bisericească a lui Evagrie Scolasticul (a se vedea ÉVAGRE, *Hist.ecll. III*, p. 417–425; EVAGRIUS, *Eccl.Hist. III*, p. 147–149). Pentru Henoticon și schisma acachiană, a se vedea și GRILLMEIER 1987, p. 247–317; NORRIS 1998, p. 519.

⁸⁰ Epistola 9, în: *Epistolae Romanorum*, p. 759.

⁸¹ Avell. Coll. 1898, p. 559⁵⁻⁷.

⁸² MAXENTIUS, *Responsio*, p. 123–143; MAXENTIUS, *Răspuns*, p. 680–697.

⁸³ MAXENTIUS, *Responsio 8*, p. 137⁴⁵⁰⁻⁴⁵⁴.

s-au despărțit niciodată de comuniunea sobornicească/catolică”]) reiese că monahii sciți, spre deosebire de mitropolitul Paternus, au păstrat permanent comuniunea cu Biserica Romei între 484 și 519, în timpul schismei acachiene⁸⁴.

Divergențe între monahii sciți și ierarhii din provincia lor mitropolitană – Paternus și sufraganii săi de la Cherson, Bospor, Odessos și Phanagoria – sunt atestate și după încheierea schismei acachiene, în martie 519. Într-un raport al legaților papali la Constantinopol adresat papei Hormisdas la 5 iulie 519, se precizează faptul că: *isti (sc. monachi de Scythia) de sua prouincia episcopos accusant, inter quos est Paternus Tomitanae ciuitatis antistes* [„acești (sc. monahi din Scythia) îi acuză pe episcopii din provincia lor, între care este și Paternus, întâistătorul cetății Tomis]⁸⁵. Aceste acuzații ale monahilor erau motivate de refuzul ierarhilor de a accepta formula teologică theoanthropopaschită [„*unus de sancta trinitate passus/crucifixus est carne*” („Unul din Sfânta Treime a pățimit/a fost crucificat în trup”)], susținută de cei dintâi.

Divergențele existente între monahii sciți și mitropolitul Paternus, atât în timpul schismei acachiene, cât și după încheierea acesteia, sugerează faptul că cel din urmă nu provenea din rândul monahilor sciți, asemenea lui Petru, predecesorul său în scaunul de la Tomis. În același timp, ruperea comuniunii cu Patriarhia Ecumenică de către monahii sciți în 484, la momentul declanșării schismei acachiene, și păstrarea celei cu Biserica Romei sugerează că alegerea lui Petru în scaunul de la Tomis a avut loc înainte de acest eveniment. Trebuie avut în vedere faptul că după anul 451, în conformitate cu prevederile canonului 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, mitropolitul de Tomis era hirotonit la Constantinopol⁸⁶. Ca atare, este puțin probabil ca Patriarhia Ecumenică să fi fost de acord cu hirotonirea pentru scaunul de la Tomis a unui candidat care provenea din rândurile unei comunități monahale aflate în schismă cu ea. Această deducție este confirmată și de faptul că, după moartea lui Petru (în anul 497 sau, cel târziu, în prima parte a lui 498), Patriarhia Ecumenică a impus pe scaunul de la Tomis un ierarh, Paternus, fidel politicii sale religioase. Acesta a părăsit comuniunea cu Biserica de la Constantinopol și a restabilit legăturile cu Roma mult mai târziu, în anul 515, după revolta generalului Vitalian și, probabil, la presiunile acestuia din urmă⁸⁷.

Ca atare, Petru trebuie să fi fost ales mitropolit de Tomis înainte de declanșarea schismei acachiene în anul 484 și, foarte probabil, chiar și înainte de emiterea *Henoticonului* de către împăratul Zenon, în anul 482. Aceasta, întrucât monahii sciți erau apărători hotărâți ai deciziilor dogmatice de la Calcedon, iar anatematizarea acestora din urmă prin *Henoticon* trebuie să fi declanșat nemulțumirea lor față de politica religioasă a oficialităților politice și bisericești de la Constantinopol. În aceste condiții, hirotonirea pentru scaunul de la Tomis a unui candidat ostil politicii

⁸⁴ Pentru opiniile cercetătorilor privind situația Bisericii din Scythia în timpul schismei acachiene, a se vedea SCHWARTZ 1914, p. VI–VII; VIEZURE 2009, p. 191–192, 197; RUSCU 2009, p. 782; PEREIRA 2013, p. 9.

⁸⁵ Avell. Coll. 1898, p. 678⁴⁻⁵; FHDR II, p. 330–331.

⁸⁶ Pentru prevederile canonului 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451), a se vedea TANNER 1990, p. 99–100; FLOCA 1993, p. 93–95.

⁸⁷ Pentru revolta lui Vitalian, a se vedea BĂNESCU 1960, p. 429–454; RUSU 1965, p. 133–138; BARNEA 1968, p. 412–414; MICULESCU 1994, p. 569–583; BĂNESCU 2000, p. 350–369; RUSCU 2009, p. 773–785.

religioase a împăratului și a patriarhului ecumenic este puțin probabilă. Petru va fi fost hirotonit la Constantinopol înainte de 482, într-o vreme în care relațiile dintre scaunul papal și cel ecumenic erau amiabile.

Concluzii

Datarea *Prefetei* adresate episcopului Petru în anul 497 și, implicit, atestarea acestuia din urmă în scaunul de la Tomis la acea vreme concordă cu vârsta lui Petru, apreciată pe temeiul recomandărilor lui Vasile cel Mare privitoare la pedagogii din mănăstiri (a se vedea mai sus). Dacă în perioada anilor 470–475/480, când l-a educat pe Dionisie, avea în jur de 40–45/50 de ani, atunci în 497 Petru atinsese vârsta de aproximativ 67 de ani. În acest caz, etapele vieții sale pot fi apreciate în felul următor:

1. Născut în jurul anului 430, în preajma Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes (431);
2. Călugarit la vârsta de aproximativ 15–20 de ani, în jurul anilor 445–450, în preajma Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451);
3. Educator al lui Dionisie Exiguus, când acesta avea în jur de 5–10/15 ani, aproximativ între anii 470 și 475/480. La acea vreme, Petru avea vârsta de aproximativ 40–45/50 de ani;
4. Ales mitropolit de Tomis în jurul anului 480, la vârsta de aproximativ 50 de ani, înainte de publicarea *Henoticonului* (482);
5. A murit în 497 sau 498, la vârsta de aproximativ 67/68 de ani.

BIBLIOGRAFIE

- BARK 1943 – W. C. Bark, *John Maxentius and the Collectio Palatina*, Harvard Theological Review 36/2 (1943), p. 93–107.
- BARNEA 1968 – I. Barnea, *Perioada Dominatului*, în: R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei, Romanii la Dunărea de Jos*, vol. II, București, 1968, p. 369–556.
- BARNEA 1979 – I. Barnea, *Arta creștină în România*, vol. I, București, 1979.
- BASILIIUS, *Regulae* – Sanctus Basilius Magnus, *Regulae fusius tractatae*, PG 31.
- BĂNESCU 1960 – N. Bănescu, *Biserica în primele veacuri ale Bizanțului. Politica religioasă a lui Anastasius I*, Mitropolia Olteniei 22/1–4 (1960), p. 110–156.
- BĂNESCU 2000 – N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. I, în: T. Teoteoi (ed.), București, 2000.
- CASIAN, *Convorbiri* – Sfântul Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești*, trad. David Popescu, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 57, București, 1990.
- CASSIODOR, *Instituțiile* – Cassiodor, *Instituțiile*, ediție bilingvă, trad. pref. și note de V. E. Ciocani, coll. *Biblioteca medievală*, Iași, 2015.
- COMAN 1979 – I. G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, București, 1979.
- DESMULLIEZ *et alii* 1999 – J. Desmulliez, C. Fraisse-Coué, É. Paoli-Lafaye, C. Pietri, L. Pietri, C. Sotinel, *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire*, vol. 2/1, C. Pietri, L. Pietri (eds.), École française de Rome, Roma, 1999.
- DESMULLIEZ *et alii* 2000 – J. Desmulliez, C. Fraisse-Coué, É. Paoli-Lafaye, C. Pietri, L. Pietri, C. Sotinel, *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire*, vol. 2/2, C. Pietri, L. Pietri (eds.), Roma, 2000.
- DIONISIE, *Prefață la Epistola sinodală* – Dionisie Exiguus, *Prefață la traducerea latinească a „Epistolei sinodale” a episcopului Chiril*, în: DRĂGULIN 1986, p. 117–118.

DIONISIUS, *Praefatio ad Ioannem* – Dionisius Exiguus, *Praefatio ad Ioannem et Leontium*, în: *Scriptores 'Illyrici' Minores*, p. 55–56.

DIONISIUS, *Praefatio ad Iulianum* – Dionisius Exiguus, *Praefatio ad Iulianum presbyterum*, în: *Scriptores 'Illyrici' Minores*, p. 45–47.

DIONISIUS, *Praefatio ad Petrum* – Dionisius Exiguus, *Praefatio ad Petrum episcopum*, în: *Scriptores 'Illyrici' Minores*, p. 59–60.

DRĂGULIN 1986 – G. I. Drăgulin, *Prefețele cuviosului Dionisie Smeritul sau Exiguul la unele traduceri în limba latină*, Mitropolia Olteniei 38/2 (1986), p. 6–125.

DRĂGULIN, DRĂGULIN 1988 – G. I. Drăgulin, A. Drăgulin, *Cercetări asupra operei lui Dionisie Exiguul și îndeosebi asupra celei necunoscute până acum*, Mitropolia Olteniei 40/5 (1988), p. 24–68.

DURĂ 1989 – N. Dură, *Străromânul Dionisie Exiguul (465–545) și opera sa canonică. O evaluare canonică a contribuției sale la dezvoltarea Dreptului bisericesc*, Ortodoxia 41/4 (1989), p. 37–61.

DUȚĂ 1999 – F. Duță, *Des précisions sur la biographie de Denys le Petit*, Revue de droit canonique 49/1 (1999), p. 279–296.

DUȚĂ 2003 – F. Duță, *Precizări privind biografia lui Dionisie cel Mic*, în: L. Naclad (ed.), *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 2003, p. 281–296.

Epistolae Romanorum – Epistolae Romanorum Pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt a S. Hilario usque ad Pelagium II, vol. 1, A. Thiel (ed.), Brunsbergae, 1868.

ÉVAGRE, *Hist.eccl.* – Évagre le Scholastique, *Histoire ecclésiastique*, vol. 1, L. Angliviel de la Beaumelle, B. Grillet, G. Sabbah (eds.), coll. *Sources Chrétiennes*, vol. 542, Cerf, Paris, 2011.

EVAGRIUS, *Eccl.Hist.* – Evagrius Scholasticus, *The Ecclesiastical History*, trad. și introd. M. Whitby, coll. *Translated Texts for Historians*, vol. 33, Liverpool, 2000.

FAIRBAIRN 2013 – D. Fairbairn, *Introduction*, în: *Fulgentius of Ruspe and the Scythian Monks: Correspondence on Christology and Grace*, trad. R. R. McGregor, D. Fairbairn, coll. *The Fathers of the Church. A New Translation*, vol. 126, Washington D.C., 2013, p. 3–22.

FLOCA 1993 – I. N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ed. a 2-a, Sibiu, 1993.

GLORIE 1978 – F. Glorie, *Prolegomena*, în: *Maxentii aliorumque*, p. XXIII–XLI.

GRILLMEIER 1954 – A. Grillmeier, *Vorbereitung des Mittelalters. Studie über das Verhalten von Chalkedonismus und Neu-Chalkedonismus in der lateinischen Theologie von Boethius bis zu Gregor dem Grossen*, în: A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), *Das Konzil von Chalkedon: Geschichte und Gegenwart. Entscheidung um Chalkedon*, vol. 2, Würzburg, 1953, p. 791–839.

GRILLMEIER 1987 – A. Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, vol. 2/1, Atlanta, 1987.

HOLUBEANU 2018 – I. Holubeanu, *Organizarea bisericească în Scythia și Moesia Secunda în secolele IV–VII*, București, 2018.

HOLUBEANU 2024 – I. Holubeanu, *Christianity in Roman Scythia-Ecclesiastical Organization and Monasticism (4th to 7th Centuries)*, coll. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, vol. 90, Leiden/Boston, 2024.

HUMFRESS 2005 – C. Humfress, *Law and Legal Practice in the Age of Justinian*, în: M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge, 2005, p. 161–184.

JOLOWICZ, NICHOLAS 1972 – H. F. Jolowicz, B. Nicholas, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, ed. a 3-a, Cambridge, 1972.

LUNGU 2000 – V. Lungu, *Creștinismul în Scythia Minor în contextul vest-pontic*, Sibiu/Constanța, 2000.

MADGEARU 2011 – A. Madgearu, *The Plate of Paternus from the Malaja Perešćepina Treasure: Booty or Gift?*, în: E. Popescu, T. Teoteoi (eds.), *Études byzantines et post-byzantines*, vol. 6, București, 2011, p. 179–187.

Maxentii aliorumque – Maxentii aliorumque scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae

urbis episcopi opuscula, François Glorie (ed.), coll. *Corpus Christianorum, Series Latina*, vol. 85A, Brepols, Turnhout, 1978.

MAXENTIUS, *Capitula* – Maxentius, *Capitula edita contra nestorianos et pelagianos ad satisfactionem fratrum*, în: *Maxentii aliorumque*, p. 29–30.

MAXENTIUS, *Responsio* – Maxentius, *Responsio adversus epistolam quam ad Possessorem a romano episcopo dicunt haeretici destinata*, în: *Maxentii aliorumque*, p. 123–153.

MAXENTIUS, *Capitole* – Ioan Maxențiu, „*Capitole scrise contra nestorienilor și pelagianilor spre bucuria fraților*”, în: STĂNILOAE 1985a, p. 391–392.

MAXENTIU, *Răspuns* – Ioan Maxențiu, „*Răspuns la epistola, care, zic ereticii, a fost adresată de către episcopul Romei, către Possessor*”, în: STĂNILOAE 1985b, p. 683–697.

MAXWELL 2003 – D. R. Maxwell, *Christology and Grace in the Sixth Century Latin West: The Theopaschite Controversy*, [teză de doctorat], University of Notre Dame, Paris, 2003.

MÄHLER 1969 – M. Mähler, *Denis le Petit, traducteur de la Vie de saint Pachôme*, în: H. Van Cranenburgh (ed.), *La Vie latine de saint Pachôme traduite du grec par Denys le Petit*, coll. *Subsidia Hagiographica*, vol. 46, Bruxelles, 1969.

MICULESCU 1994 – I. Miculescu, *Revolta lui Vitalian în contextul politic, religios și economic al domniei lui Anastasius I (491–518)*, *Glasul Bisericii* 50/5–6 (1994), p. 569–583.

MOREAU 2017 – D. Moreau, *Les moines scythes néo-chalcédoniens (de Zaldapa?)*. *Étude préliminaire à une prosopographie chrétienne du Diocèse des Thraces*, *Dobrudzha* 32 (2017), p. 187–202.

NICHOLAS 1976 – B. Nicholas, „*Codex*”, în: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, ed. a 2-a, Oxford, 1976, p. 257.

NORRIS 1998 – F. W. Norris, *Henoticon*, în: *Encyclopedia of Early Christianity*, ed. a 2-a, E. Ferguson, M. P. McHugh, F. W. Norris (eds.), New York/Londra, 1998, p. 519.

OPPERMANN 2010 – M. Oppermann, *Das frühe Christentum an der Westküste des Schwarzen Meeres und im anschließenden Binnenland: historische und archäologische Zeugnisse*, coll. *Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes*, vol. 19, Langenweißbach, 2010.

PĂCURARIU 1992 – M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, București, 1992.

PEREIRA 2013 – M. J. Pereira, *From Augustine to the Scythian Monks: Social Memory and the Doctrine of Predestination*, în: M. Vinzent (ed.), *Studia Patristica. LXX. Papers Presented at the Sixteenth International Conference on Patristic Studies Held in Oxford 2011*, vol. 18, Leuven/Paris/Walpole, MA, 2013, p. 671–683.

PEREIRA 2015 – M. J. Pereira, *Reception, Interpretation and Doctrine in the Sixth Century: John Maxentius and the Scythian Monks*, [doctoral thesis], Columbia University, New York, 2015.

PITRA 1885 – J. B. F. Pitra, *Analecta novissima spicilegii solesmensis, altera continuatio*, vol. 1, Paris, 1885.

POPESCU 1976 – E. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976.

POPESCU 1990 – E. Popescu, *Ierarhia ecleziastică pe teritoriul României. Creșterea și structura ei până în secolul al VII-lea*, *Biserica Ortodoxă Română* 108/1–2 (1990), p. 149–164.

POPESCU 1994a – E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana*, București, 1994.

POPESCU 1994b – E. Popescu, *Des moines scythes et l’Eglise de Rome aux Ve-VIIe siècles*, în: P. Guichard, M.-T. Lorcin, J.-M. Poisson, M. Rubellin (eds.), *Papauté, monachisme et théories politiques: Études d’histoire médiévale offertes à Marcel Pacaut*, coll. *Collection d’histoire et d’archéologie médiévales*, Lyon, 1994, p. 311–317.

PRICE, GRAUMANN 2020 – R. Price, T. Graumann, *The Council of Ephesus of 431: Documents and Proceedings*, coll. *Translated Texts for Historians*, vol. 72, Liverpool, 2020.

RUSCU 2009 – D. Rucu, *The Revolt of Vitalianus and the ‘Scythian Controversy*, *Byzantinische Zeitschrift* 101/2 (2009), p. 773–785.

RUSU 1965 – I.-I. Rusu, *Obârșia și răscoala lui Vitalianus*, în: E. Condurachi (ed.), *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 133–139.

SCHIEFFER 1982 – R. Schieffer, „*Petrus (44)*”, în: ACO, vol. IV/3.2.2, J. Straub (ed.), Berlin, 1982, p. 389.

SCHURR 1935 – V. Schurr, *Die Trinitätslehre des Boethius im Lichte der „skytischen Kontroversen“*, coll. *Forschungen zur christlichen Literatur und Dogmengeschichte*, vol. 18/1, Paderborn, 1935.

SCHWARTZ 1914 – E. Schwartz, *Praefatio*, în: ACO, vol. IV/2, E. Schwartz (ed.), Berlin, 1914, p. I–XXXII.

SCHWARTZ 1922 – E. Schwartz, *I. Die sogenannten Gegenanathematismen des Nestorius. II. Zur Schriftstellerei Theodoret's*, coll. *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse*, vol. 1, München, 1922.

SCHWARTZ 1924–1925 – E. Schwartz, *Praefatio*, în: ACO, I/5.2, p. I–XVIII.

SCHWARTZ 1929 – E. Schwartz, *Praefatio*, în: ACO, I/3, E. Schwartz (ed.), Berlin/Leipzig, 1929.

SCHWARTZ 1934 – E. Schwartz, *Publizistische Sammlungen zum Acacianischen Schisma*, coll. *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Abhandlungen. Philosophisch-historische Klasse, N.F.*, vol. 10, München, 1934.

Scriptores 'Illyrici' minores – Scriptores 'Illyrici' minores: Asterius, Dionisius Exiguus, «*Exempla sanctorum patrum*», *Trifolius*, «*Confessio*» sive «*Formula libelli fidei*», S. Gennaro (ed.), coll. *Corpus Christianorum. Series Latina*, vol. 85, Turnhout, 1972.

STĂNILOAE 1985a – D. Stăniloae, *Scrieri ale «călugărilor sciți daco-romani» din secolul al VI-lea (519–520)*, *Mitropolia Olteniei* 37/5–6 (1985), p. 391–440.

STĂNILOAE 1985b – D. Stăniloae, *Scrieri ale «călugărilor sciți daco-romani» din secolul al VI-lea (519–520)*, *Mitropolia Olteniei* 37/9–10 (1985), p. 680–707.

TANNER 1990 – N. P. Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils*, vol. 1, Londra, 1990.

TĂUTU 1967 – A.-L. Tăutu, *Dionisie Românul: o podoabă a Bisericii noastre strămoșești*, ed. a 2-a, Roma, 1967.

The Codex of Justinian – The Codex of Justinian, în: *The Codex of Justinian. A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text*, vol. 1, B. W. Frier, S. Connolly, S. Corcoran, M. Crawford, J. Noel Dillon, D. P. Kehoe, N. Lenski, T. AJ McGinn, C. F. Pazdernik, B. Salway (eds.), Cambridge, 2016.

VASILE CEL MARE, *Asceticele – Sfântul Vasile cel Mare, Asceticele*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18, București, 1989.

VIEZURE 2009 – D. I. Viezure, *Verbum crucis, virtus dei: A Study of Theopaschism from the Council of Chalcedon (451) to the Age of Justinian*, [teză de doctorat], Centre for Medieval Studies, Toronto, 2009.

VORNICESCU 1984 – N. Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura română: secolele IV–XVI*, Craiova, 1984.

ZUGRAVU 1997 – N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, coll. *Bibliotheca Thracologica*, vol. 18, Institutul Român de Tracologie, București, 1997.

ZUGRAVU 2008 – N. Zugravu, *Studiu introductiv, notițe bibliografice, note și comentarii*, în: Nelu Zugravu (ed.), *Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis*, Iași, 2008, *passim*.

ZUGRAVU 2013 – N. Zugravu, *Pour une prosopographie chretienne du Bas-Danube (IIIe–VIIe siecles)*, *Peuce S. N.* 11 (2013), p. 291–306.